

1_5 en prensa

ESSAY **grafica** documents de disseny gràfic
documentos de diseño gráfico
journal of graphic design<https://doi.org/10.5565/rev/grafica.93>

Cartografia de la lletra

Cristina Simon Pascual, crsimonp8@alumnes.ub.edu; Cristina Flórez Baquero, pfloreba9@alumnes.ub.edu; Universitat de Barcelona, Barcelona

RESUMEN

La lletra és un element d'ús quotidià per a tots nosaltres que comença en la nostra formació i és present en tota la nostra societat i que sovint ens passa desapercebuda. Però per alguns la lletra és objecte d'estudi, és l'univers d'una investigació. Presentem una cartografia que ens aproparà a diferents possibilitats d'investigació de la lletra. Dins d'aquest ampli univers hi ha diversos plans per apropar-nos-hi. Què és, què representa, per què s'utilitza i com es genera, com es percep o com es determina un significat, són alguns dels nombrosos interrogants a partir dels quals la lletra és motiu de reflexió.

Paraules clau

Tipografia; imatge; lletra; metodologia; tecnologia

A cartography of letters

Abstract

Letters are for us everyday objects that we have used since the beginning of our school days and are present throughout our society, although too often this fact goes unnoticed. Nevertheless, for some of us letters require further study. What is more, they are a whole universe of study. That is why we are introducing a cartography that will lead us to different possibilities of investigating them. Within this broad universe we can make out different ways of approaching letters: What are they? What do they represent? What are they used for? and , how are they generated? How are they perceived? How are their meanings determined? These are just some of the numerous questions which are a starting point for our reflection upon letters.

Keywords

Typography; image; letter; methodology; technology

La lletra com a objecte i subjecte d'estudi

De l'estudi de la lletra, és a dir, des de la seva morfologia estructural fins al missatge comunicatiu que expressa se'n pot extreure molta informació: la lletra actua de mirall i projecta el context històric que l'acull, és portadora de missatges per ella mateixa, per la seva forma i estructura i pel valor comunicatiu que difon. La nostra presentació respon a una voluntat d'analitzar la lletra per entendre els diferents aspectes que la configuren així com plantejarem enfocaments transversals amb altres disciplines que ens apropiaran a aquest univers de la lletra tan quotidià però no per això no mereixedora d'anàlisi i d'investigació. Des de la disciplina de la comunicació visual, i del disseny gràfic, la lletra és protagonista tant de l'estructura de la configuració del missatge com de tota una dimensió simbòlica que pot reforçar el sentit textual que el conté. Establir els apropaments a uns estudis de la lletra des del seu fonament sintàctic fins al fonament morfològic, passant pel seu protagonisme en els actes de comunicació és l'objecte d'aquest assaig que vinculem a dues investigacions doctorals actuals.

Els camins tipogràfics. Una aproximació a les vies de la investigació en tipografia és una de les línies de recerca proposada pel Dr. Del Hoyo desenvolupada dins del grup d'investigació "Recerca en projectes de disseny" de la UB.

Tal i com esmenta Roland Barthes en el seu assaig "Lo obvio y lo obtuso" la lletra pot esdevenir tota una *cosmografia* que ens desplega tot un potencial, també, visual: "Liberada de su rol lingüístico (formar parte de una palabra suelta), una letra puede decirlo todo (...) ella es el comienzo de una imágenía vasta como una cosmografía" (Barthes, 1982, p. 121).

L'estructura de la *cartografia*¹ de la qual partim i que presentem inicia l'anàlisi d'aquesta intuïció i es vertebrada a partir de tres eixos a partir dels quals la lletra es projecta: l'enfocament sintàctic, l'enfocament semàntic i l'enfocament pragmàtic. Un territori tipogràfic acotat- que no limitat- en aquests camps, que es troba en trànsit entre l'evolució del gest / instrument i la transversalitat tecnològica que travessa i comprèn. Tanmateix, la lletra també significa per la seva forma *gràfica*. És important l'elecció tipogràfica i també l'ornament que a vegades mostra. La lletra significa en molts nivells i forma part del discurs que projecta en un entorn, element vehicular d'una realitat disciplinària tan transversal com és la del disseny. Expressió versus contingut, la lletra llegida versus la lletra contemplada, en definitiva una proposta

de diàleg entre el passat i el present, que situa la lletra en el llinar de noves perspectives de futur.

Des de l'enfocament sintàctic desglossem i situem diferents conceptes que ens ajuden a obtenir una visió global a partir d'entendre la singularitat de cada element. Des de la configuració del traç estructural de la lletra fins a propostes de sistemes tipogràfics funcionals i els seus mitjans de representació-reproducció.

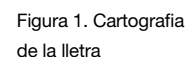
A partir de l'enfocament semàntic, subratllem que planeja sobre nosaltres un predomini de la cultura del *logos*, de la cultura de la paraula escrita, des de l'antiguitat fins a l'actualitat i que aquest fet ha relegat la consideració de la lletra com a imatge en un segon pla. No obstant això, no són pocs els exemples que al llarg de la història demostren la capacitat plàstica, expressiva i visual de la lletra tot potenciant el significat de la mateixa que supera el seu rol textual i lingüístic.

Per últim l'enfocament pragmàtic se centra en els aspectes més funcionals atribuïts a la lletra en relació amb el seu entorn i societat. Des de la configuració de l'element textual en un sistema de senyalística que té la funció d'orientar, situar i ubicar fins a criteris d'adequació tipogràfica que tenen un impacte i condicionen la pregnància visual en l'usuari sense desmerèixer en cap cas el factor de desencadenant d'associacions específiques que també tenen els actes comunicatius concrets.

Com un camí propi traçat dins d'aquesta cartografia articulada a partir d'aquests àmbits (sintàctic, semàntic i pragmàtic) situem dues investigacions que s'estan duent a terme i que beuen d'aquests enfocaments per traçar un recorregut que interrelaciona molts d'aquests conceptes englobats en aquest territori de la lletra.

La primera investigació que vinculem a aquest corpus parteix de la dimensió semàntica de la lletra per tal d'evidenciar que la lletra com a imatge és també una *lletra dissenyada*, projectada i amb una càrrega significativa que no pot ser menystinguda. Proposem a partir d'aquest discurs *aprendre a mirar la lletra*.

I tota aquesta argumentació l'apliquem en un cas d'estudi, les lletres del Tapís de la Creació de la Catedral de Girona. Una obra àmpliament estudiada des del punt de vista de la iconografia i iconologia, però poc investigada des del punt de vista de la lletra com a imatge. Sabem què diu el text, també per les locucions escrites en podem saber la datació aproximada. Sabem que alguns textos apel·len i reforcen la imatge però no hi ha cap estudi contrastat del valor semàntic i simbòlic d'aquestes lletres en el conjunt del brodat medieval.

La segona investigació té com a punt de partida l'enfocament sintàctic, l'estudi del detall de la lletra, del binomi gest-instrument en constant

evolució, i la seva posterior reflexió en el context actual segons una realitat que es va transformant.

La lletra que, inicialment, fou una empremta esdevé un element estructuralment intangible. L'instrument que la generava també es va transformar: dels objectes tangibles, com van ser el cisell, el pinzell, la ploma, les peces de fusta i més tard els tipus de plom, a una eina virtual que genera les formes tipogràfiques a través del píxel, el vector, la corba, el punt d'inflexió..., i tot això finalment suportat en el codi, en la programació. Des d'aquesta perspectiva podem constatar que s'ha passat d'una alta dedicació i gran destresa a una mena d'immediatesa, la qual genera així sistemes tipogràfics amb múltiples variables que aporten i enriqueixen en alguns casos, encara que en altres limiten la tipografia a repeticions clonades de les originals: des de la manipulació i no pas de la creació, l'anàlisi, l'aportació, etc. Com esmenta Jesús Del Hoyo en el pròleg de *Carácter Latino*:

La generalización de las aplicaciones que nos acercan a su recreación formal y de las que nos permiten su relación y distribución espacial e incluso temporal, ha marcado un cambio radical y trascendente que tiene infinitas posibilidades, entre ellas una muy temible, la del olvido de su sentido esencial de ser. (Jesús Del Hoyo, 2011, p.8)

L'element, l'instrument i els processos de generació essencial de la lletra han canviat la formalització del tipus; i és el propi tipus, així generat, el que ha exigit que la tècnica que el va fer

possible evolucioni per corregir l'eliminació dels processos artesanals que s'han produït en el mitjà digital. En aquesta successió del temps i de les tecnologies actualment s'ha relegat a un pla anecdòtic la instrucció de la cal·ligrafia. No obstant això, el valor històric de la cal·ligrafia és digne de ser valorat i hauria de ser recreat a través dels actuals processos de digitalització que ens porten a contemplar la lletra com a interfície que recull el traç del passat i que el vincula al present des de la tecnologia i el codi que la sosté.

I malgrat l'evolució de la tecnologia i els instruments, l'estructura de la lletra perviu. Les seves formes concretes i identificables romanen, la seva essència encara és sòlida i perdurable. Actualment, els nous processos tenen un gran repte: reprendre la història, recreant-la amb la màxima exactitud possible, ajudant d'aquesta manera a la pervivència activa de la memòria cultural d'una societat reconeixent els seus fonaments generadors.

En conclusió, aportem dues perspectives d'estudi de la lletra que parteixen d'una estructura taxonòmica determinada per uns paràmetres transversals per a posteriorment centrar-se en aspectes més específics que es relacionen amb la tradició disciplinària cal·ligràfica i amb els contextos històrics i tecnològics de la lletra. Aquests són els nostres camins però els recorrem sense deixar de veure el conjunt de les vies possibles perquè només d'aquesta manera s'enriqueix el recorregut i la disciplina de la tipografia.

Referències bibliogràfiques

- BARTHES, R. (1982). *Lo obvio y lo obtuso*. Barcelona: Paidós.
- DEL HOYO, J. (2001). *El módulo tipográfico Aproximaciones a su conocimiento contemplado desde la comprensión, el estudio, el análisis y la catalogación sistemática de la obra de Juan Trochut Blanchard*. Barcelona.
- DEBIAIS, V. (2013). *Mostrar, significar, desvelar. El acto de representar según las inscripciones medievales*. Codex Aquilarensis 29/2013, pp.171, ISSN 0214-896X
- GRAY, N. (1986). *A history of lettering. Creative experiment and letter identity*. Oxford: Phaidon.
- JENSEN, K. B; JANKOWSKI, N.W. (1993). *Metodologías cualitativas de investigación de masas*. Barcelona: Bosch Casa Editorial
- KENDRICK, L. (1992). *Animating the letter*. Sheridan books. Ohio State University Press.
- NERDINGER, E. (1960). *Signs. Scripts + Ornaments*. Munich: Callwey.
- UNGER, G. (2009). *¿Qué ocurre mientras lees?* Valencia: Campgràfic.
- VILLAFRANCA, J. (2012). *Carácter Latino*. Barcelona: Index Books.